

ти одного з подружжя правом розпоряджатися спільним майном тощо, тоді як правомочності кожного з подружжя щодо розпорядження спільним майном встановлені законом.

Отже, договір становить основу договірному режиму майна подружжя, зміст якого встановлюється залежно від змісту відповідного договору, який визначає обсяг прав та характер суб'єктивних прав та обов'язків подружжя. При цьому договірний режим майна подружжя формується як режим, альтернативний законному (легальному) правовому режиму, зміст якого формується самим подружжям, хоча і діє в межах, встановлених законом.

Література

1. Цивільне право України. Загальна частина: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / І. А. Бірюков, Ю. О. Зайка, В. М. Співак. — К.: Паук. думка, 2000.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21-22.
3. Жилипкова І. В. Право собственности супругов. — Х.: Ксилоп, 1997.
4. Жилипкова І. В. Правовой режим имущества членов семьи. — Х.: Ксилоп, 2000.
5. Ершова М. П. Имущественные правоотношения в семье. — М.: Паука, 1979.
6. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України/ За ред. С. О. Харитонова. — Х.: Одісей, 2006.
7. Короткова Л. П. Необходимо универсальное понятие семьи // Правоведение. — 1986. — № 1.
8. Аривапов Т. О. Правове регулювання відносин власності між подружжям: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2002.
9. Сафрончик О. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — О., 2004.
10. Жилипкова І. В. Брачный договор. — Х.: Ксилоп, 2005.

УДК 347.72(477)

К. В. Денисенко

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО СКЛАДУ КОРПОРАТИВНО-МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Протягом останніх років у науковій літературі зростає інтерес до проблем пов'язаних взагалі з предметом корпоративних правовідносин, а також з їх суб'єктивним складом. Сьогодні спеціалісти з цивільного та господарського права мають багато дискусій щодо корпоративно-майнових правовідносин і, відповідно, їх елементів. Зважаючи на те, що протягом останніх років у вітчизняному законодавстві відбулися кардинальні зміни, проблематика корпоративних правовідносин є дуже актуальною. При цьому одним з найбільш цікавих аспектів зазначеної проблематики є питання про суб'єктів. На цю тему велось багато дискусій. Значний внесок зробили такі дослідники, як І. Спасибо-Фатеева, Н. Гнусь, В. Щербина, О. Вінник, В. Луць, В. М. Кравчук, І. Тарасова, О. Крупчан, Н. Кобецька, В. Яроцький, О. Кібенко та ін.

У літературі існують різні підходи щодо характеристики суб'єктів корпора-

тивно-майнових правовідносин, тому здається доцільним ще раз провести дослідження, яке включає систематизований, глибокий аналіз щодо питання про суб'єктів цих правовідносин.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи або організації, а також громадяни. Разом з тим ця стаття передбачує участь та право на заснування господарського товариства іноземними громадянами, особами без громадянства, іноземними юридичними особами, а також міжнародними організаціями на рівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

На стадії створення господарського товариства між особами, які вступають в об'єднання і створюють тим самим новий суб'єкт, формуються певні правовідносини, що поєднують в собі ознаки як зобов'язальних, так і майнових відносин, бо вони складаються у відносинах майна, яке є засобом для реалізації загальної мети.

На етапі створення, зокрема, акціонерного товариства його суб'єктами, перш за все, є засновники. Вони укладають між собою договір та визначають порядок здійснення спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства, роблять повідомлення про намір створення останнього, здійснити підписку на акції, провести установчі збори та державну реєстрацію. На цьому етапі щодо визначення суб'єктів існують різні точки зору. Так, О. Вінник вважає, що «засновниками акціонерного товариства визнаються фізичні та юридичні особи, які мають для цього необхідний обсяг право- та дієздатності і уклали між собою установчий договір про створення акціонерного товариства певних параметрів, виконання необхідних для цього підготовчих дій, а також щодо відповідальності по угодах, укладених до державної реєстрації акціонерного товариства, та є держателями певної кількості акцій товариства протягом щонайменше двох років» [5, 110]. Здається, що це визначення є дуже вимогливим щодо поняття «засновник». І. Спасибо-Фатеева дає інше тлумачення. На її думку, засновники акціонерного товариства «юридичні та фізичні особи, які ініціювали його створення та провели для цього організаційну роботу» [2, 36]. Схоже до цього поняття надає В. М. Кравчук, який визначає, що «засновники — це особи, які прийняли рішення про створення юридичної особи» [3, 13]. Отже, ми бачимо, що між всіма визначеннями є схожість в тому, що засновники — це особи, які прийняли рішення (юридично його закріпивши) про створення юридичної особи. На етапі створення акціонерного товариства виникають певні правовідносини, які ми можемо класифікувати як корпоративно-майнові, між засновниками та передплатниками акцій (останні повинні внести на рахунок засновників не менше 10% вартості акцій, на які вони підписалися. Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про господарські товариства» акціонерне товариство зобов'язане видати акціонерам акції (сертифікати акцій) не пізніше ніж через шість місяців після реєстрації випуску самих акцій. Тому постає питання — особа, яка внесла на рахунок засновників відповідну суму і отримала від засновника письмове зобов'язання про видачу відповідної кількості акції

не пізніше вказаного терміну є акціонером, учасником товариства, особою, яка підписалася на акції? Як ми бачимо в наведеній статті Закону, законодавець надає цій особі статусу «акціонера». Але в ст. 2 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» вказано, що права і обов'язки з цінних паперів виникають з моменту їх передачі емітентом одержувачу. Отже, ми бачимо, що в двох законах зазначено протилежне, але ми не можемо заперечувати те, що і в першому, і в другому випадку «раціональне зерно» такого ототожнювання присутнє. Отже, може, до цього суб'єкта краще вживати термін — особа, яка підписалася на акції? Це питання стосується тільки відкритого акціонерного товариства, бо аналогічні відносини у закритих акціонерних товариствах складаються тільки між засновниками, які розподіляють між собою всі акції товариства; в товаристві з обмеженою та додатковою відповідальністю, а також у повному та командитному товаристві — між учасниками, які в даному випадку виступають засновниками товариства.

Згідно з цим відокремлюється ще один суб'єкт корпоративних правовідносин — учасник товариства. В Законі України в ст. 3 «Про господарські товариства» чітко говориться: «засновниками та учасниками товариства...», тобто ми бачимо законодавчо закріплений статус цього суб'єкта.

На стадії функціонування товариства його головним суб'єктом виступає акціонер (впливає із засновника, а у відкритому акціонерному товаристві також із передплатника акцій). В Законі України «Про господарські товариства» також зустрічається термін «акціонер». Особливість правового статусу акціонера полягає в тому, що він володіє не тільки правами, що впливають з участі у товаристві (права з акцій), але й правами щодо самої акції як об'єкта права власності (права на акцію). О. Крупчан зазначає про статус акціонера: по-перше, як власник цінних паперів акціонер володіє правами щодо володіння, користування та розпорядження належними йому акціями; як учасник товариства акціонер наділений правами, що виникають на підставі членства у товаристві [4]. Позиція І. Спасибо-Фатєєвої полягає у тому, що між акціонерами корпоративно-майнових відносин не виникає [5]. Але, здається, що корпоративні правовідносини між акціонерами все ж існують. Ми можемо це спостерігати у правовідносинах, які виникають на загальних зборах акціонерів, які за ЦК є, а саме обов'язковість проведення загальних зборів акціонерів не рідше одного разу на рік (ч. 5, ст. 159), інші вимоги до загальних зборів ми бачимо в ст. 45 ЗУ «Про господарські товариства», де загальні збори акціонерів скликаються також не рідше одного разу на рік, але якщо інше не передбачено статутом товариства. Оскільки загальні збори все ж таки є обов'язковістю у діяльності товариства, а їх учасниками виступають акціонери, які на цих зборах вирішують будь-які питання щодо функціонування на всіх етапах та у всіх сферах цього товариства, то ми все ж бачимо, що правовідносини між акціонерами все ж виникають.

У Цивільному кодексі України у ст. 159 зазначається: «...акціонер має право призначати свого представника для участі у зборах... Акціонер може у будь-якій час замінити представника... представник може бути як постійним, так і

тимчасовим». Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. Здійснювати свої корпоративні права акціонер може і на підставі довіреності. Але довіреність має бути оформлена належним чином. У судовій практиці можемо спостерігати велику кількість позовів, пов'язаних з неправомочними довіреностями. Внаслідок цього можуть бути скасовані та визнані неправомірними всі дії, які відбувалися за участю цих довіреностей. Як зазначає законодавець, довіреність — це письмовий документ, який підлягає нотаріальному посвідченню. Що ж стосується акціонера — юридичної особи, то довіреність підписується його керівником або іншою особою, уповноваженою на такі дії згідно із статутом, з прикладенням печатки. Відносно акціонера — фізичної особи (громадянина) це менш складна процедура, довіреність оформлюється нотаріально. Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах акціонерів може бути посвідчена реєстратором або правлінням акціонерного товариства (ст. 41 ЗУ «Про господарські товариства»). Уповноваженою особою з управління корпоративними правами держави може бути громадянин або юридична особа, що визначена за результатами конкурсу (порядок проведення зазначеного конкурсу встановлюється Кабінетом Міністрів України), з якою відповідний центральний орган виконавчої влади укладає договір доручення управління корпоративними правами держави (ст. 170 ГЗ України).

У своїй роботі В. В. Луць, Р. Б. Сивий та О. С. Яворська приділяють увагу поняттю такого суб'єкта, як «держатель акцій». Так, на думку окремих учених, Закон України «Про господарські товариства» (ч. 1 ст. 30) застосовує цей термін щодо обов'язку засновників «бути держателями акцій на суму не менше 25% статутного фонду і строком не менше двох років». Але зазначені вчені не розділяють думку законодавця, вважаючи, що таке трактування ще більш утруднює пізнання цього суб'єкта, та надають власне визначення цього терміна: «Під держателем акцій слід розуміти особу (юридичну і фізичну), як власника, так і не власника акцій, щодо яких вони наділені певним речовим правом». Також наводять приклад того, хто може виступати держателем акцій — довірче товариство, якому акції надано в довірче управління тощо [6].

Цікаве розмежування суб'єктів надає О. Вінник, виходячи з розуміння поняття корпоративних правовідносин як таких відносин, які виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облигаціонери товариства, територіальні громади, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [7, 19–20]. Це дуже широке визначення кола суб'єктів, є такі, яких важко віднести до суб'єктів корпоративних правовідносин — споживачі, які є учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 2 ГЗ України). Таке широке трактування корпоративних правовідносин та внесення до складу їх суб'єктів опосередкованих учасників викликає сумнів, бо сфера дії норм корпоративного права при цьому сягатиме невизначених меж, і важко буде відшукати специфіку взаємо-

відносин за участю, наприклад, найманих працівників, кредиторів, держави тощо тільки з огляду на наявність у цих відносинах господарського товариства [6]. Деякі учені приділяють увагу такому виду суб'єктів, як трудові колективи, та пропонує ввести у всі крупні підприємства незалежно від різновиду наглядову раду за участю трудових колективів. Що ж до держави, то вона відіграє цікаву роль у корпоративних правовідносинах як особливий суб'єкт права. Відповідно до Закону України «Про власність» акція виступає об'єктом права власності фізичних, юридичних осіб чи держави, а акціонер її власником. Особливе правове становище займають товариства, що мають статус державних акціонерних компаній. Виникають вони здебільшого як результат корпоратизації державних підприємств або приватизації їх майна з закріпленням за державою контрольного пакета акцій. Держава як суб'єкт корпоративно-майнових правовідносин потребує представництва для реалізації своїх прав на підставі володіння акціями господарських товариств. Представництво держави в цих відносинах здійснюється через взаємодію цілої системи державних органів — законодавчих і виконавчих. Спеціальна система управління державними корпоративними правами перебуває на стадії формування, тому зараз управління державними правами регулюється, головним чином, підзаконними нормативами.

Відповідно до ст. 114 ЦК України учасниками господарського товариства може бути фізична або юридична особа. Що стосується фізичних осіб, то деяких з них законодавство обмежило в праві на зайняття підприємницькою діяльністю. Ці обмеження встановлюються багатьма законодавчими актами України — законами «Про державну службу», «Про боротьбу з корупцією», «Про прокуратуру».

Нині Господарський кодекс України в ч. 2, 3 ст. 89 закріпив обмеження щодо поєднання однією особою посад, зазначених у цій статті, а також обмеження щодо посадових осіб товариства, якими не можуть бути особи, службову або іншу діяльність яких визнано Конституцією України та Законом несумісною з перебуванням на цих посадах, а також особи, яким перебування на відповідних посадах заборонено рішенням суду.

Що ж стосується таких суб'єктів корпоративно-майнових правовідносин, як юридичні особи, то, зокрема, товариство як власник майнових прав (акцій, часток) іншого товариства — повноправний учасник корпоративних правовідносин. Законодавством України встановлено певні обмеження по відношенню до юридичних осіб — учасників. А саме, Цивільний кодекс України у ч. 2 ст. 141 закріплює, що товариство з обмеженою відповідальністю не може мати єдиним учасником інше товариство, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником тільки одного товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника. Юридичні особи у своїй діяльності керуються статутом, а тому вони можуть виступати акціонерами чи учасниками товариства в разі, якщо таке право передбачене їх статутами і законодавство не встановлює явних обмежень чи заборон. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. Філії чи представництва не є юридичними особами, тому не є вони й суб'єктами корпоративних правовідносин. Вони

лише наділені майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення.

Відповідно до ст. 135 ЦК господарське товариство, крім повних і командитних товариств, може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником. У повному товаристві учасниками є особи, які займаються підприємницькою діяльністю і яким доручають ведення справ. У командитному товаристві учасниками є особи, які здійснюють від його імені підприємницьку діяльність, мають сукупний розмір часток у майні, здійснюють управління справами командитних товариств; учасники в цьому випадку виступають як вкладники командитного товариства, які наділені корпоративними правами і діють від імені зазначеного за наявності доручення.

Роблячи висновки, можна зазначити те, що законодавець вживає різні терміни, але у більшості випадків керується поняттям «акціонер», в якому він охоплює найважливіші аспекти взаємозв'язку акціонерів з акціонерним товариством, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, держава через зазначені та уповноважені органи, які є власниками акцій, а також як засновники, так і учасники акціонерних товариств.

Проаналізувавши різні погляди та висловлювання, хочеться зазначити, що до суб'єктів корпоративно-майнових правовідносин ми можемо віднести учасників господарських товариств, які беруть участь у створенні, функціонуванні та припиненні цих установ. Це поняття дає виключне бачення того, кого можна зарахувати до суб'єктів майново-корпоративних правовідносин на якійсь конкретній стадії правовідносин.

Література

1. Вішник О. М., Щербіна В. С. Акціонерне право: Навч. посіб. — К.: Атака, 2000.
2. Спасибо-Фатсєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: Автореф. дис. / Пац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2000.
3. Кравчук В. М. Корпоративне право. — К.: Істіна, 2005.
4. Крупчак О. Публічні і приватні засади у сфері корпоративних правовідносин // Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток: Зб. наук. пр. за матеріалами міжрегіон. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 26–27 верес. 2003 р. — К., 2004.
5. Спасибо-Фатсєва І. В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах // Вісник Академії правових наук України. — 1998. — № 3. — С. 58–66.
6. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: Навч. посіб. — К.: Ін Юре, 2004.
7. Вішник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: Автореф. дис. — К., 2004.